

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เก่าแก่ศาสนาหนึ่งของโลก ที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาอย่างยาวนาน มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนทำให้พระพุทธศาสนาสามารถพัฒนาตัวเองให้เข้ากับแต่ละประเทศและวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละประเทศเหล่านั้น ประเทศไทยได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาอย่างยาวนาน จนถือได้ว่าประเทศไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลักของประเทศ จนทำให้ประเทศไทยมีความมั่นคงทางด้านศาสนาทางด้านการปกครองและทางด้านเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนายังมีบทบาทต่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง จนทำให้ประชาชนมีความรัก ความเคารพต่อพระพุทธศาสนาและพระรัตนตรัย บำรุงพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง จนถือได้ว่าศาสนาพุทธยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชนทุกด้าน ทั้งในด้านการพัฒนาประชาชนและชุมชนทุกระดับ ทั้งนี้เพราะมีผู้นำทางศาสนาเป็นสื่อ หรือเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา สถานะความเป็นผู้นำทางด้านศาสนา ด้านการพัฒนาชุมชน เจ้าอาวาสวัดหรือพระภิกษุผู้ได้รับตำแหน่งแต่งตั้งให้เป็นผู้ปกครองวัดที่อยู่ตามหมู่บ้าน ตำบล อำเภอและจังหวัดต่าง ๆ จึงทำให้ศาสนามีความเชื่อมโยงระหว่างวัดกับหมู่บ้านและโรงเรียน ทำให้พระสงฆ์มีบทบาทต่อการเป็นผู้นำในการขับเคลื่อน และเสนอแนวทางต่อการพัฒนาต่อชุมชน พัฒนาวัด และมีส่วนร่วมต่อการแสดงความคิดเห็นระหว่างวัดกับชุมชน

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่าศาสนาพุทธกับชุมชนไม่สามารถแยกจากกันได้ ดูได้จากการเข้ามาทำบุญของประชาชนต่อพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมากต่อกิจกรรมและประชาชนให้ความรู้มากที่จะดูแลพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคง ดังได้กล่าว ซึ่งนิโคลัส เบนเนตต์ (Nicholas Bennett) นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษ ผู้ซึ่งได้เข้ามาเมืองไทยในฐานะผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษาเยเนสโกได้กล่าวถึงว่า “เป็นเวลาหลายร้อยปีที่วัดได้มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชน” โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำผู้ให้บริการด้านต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น ให้การศึกษาแก่เด็กชายหญิง ให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านที่เดือดร้อนไกลเกลียดข้อพิพาท ตลอดถึงให้การรักษาพยาบาลพระธรรมวรเมธี (สุชินอคฺคชิโน)^๑ กล่าวว่าวัดยังช่วยเก็บรักษาวัฒนธรรม โดยการที่พระสงฆ์ได้เป็นผู้นำและเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ดังนั้นวัดและพระสงฆ์ จึงเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ขาดไม่ได้ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้านละแวกบ้านใดต่างก็มีวัดเป็นสมบัติร่วมกันของคนในท้องถิ่น ประชาชนในแต่ละแวกบ้านต่างก็มีความสัมพันธ์บริการแก่ชุมชนทั้งในด้านสติปัญญา จิตใจ และแม้ในด้านวัตถุซึ่งเป็นสมบัติรวมของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ

^๑ พระธรรมวรเมธี (สุชิน อคฺคชิโน), การพัฒนาวัด, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๖๕ - ๖๖.

ทั้งนี้ความศรัทธาและความสัมพันธ์ของชาวบ้านไทยที่มีต่อพระสงฆ์นั้นส่งผลให้พระสงฆ์ต้องเข้ามามีบทบาทในสังคมไทยและสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยถือว่าเป็นหน้าที่หนึ่งของพระสงฆ์ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสกับพระสาวกในคณะที่ทรงส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระพุทธศาสนาว่า “ภิกษุทั้งหลายเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของมหาชน เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” และดังที่พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต)^๒ ได้แจกแจงหน้าที่ของพระสงฆ์ไว้ว่า “หน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์มีบัญญัติไว้ว่า เป็นผู้ให้ธรรมทาน คือ การให้ธรรมะเป็นการชี้แจงแนะนำในเรื่องหลักความดีงามหรือการที่จะช่วยให้มนุษย์ได้ประสบแต่สิ่งที่ดีงามสามารถแก้ไขปัญหาคือเป็นความทุกข์ ความขัดข้องต่าง ๆ ของประชาชน” พิลิฐุ เจริญสุข^๓ กล่าวว่า วัดและพระสงฆ์จึงถือว่าเป็นศูนย์กลางเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการพัฒนาจิตใจและพัฒนาด้านต่างๆ ของประชาชนได้เป็นอย่างดี เปรียบประดุจเหมือนตะเกียงให้แสงสว่างเป็นประโยชน์แก่ผู้คนเป็นตะเกียงทางจิตวิญญาณของชาวบ้าน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)^๔ กล่าวว่า พระสงฆ์จึงเป็นผู้นำการริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งทั้งหลายทั้งปวงทั้งภายในวัดและภายนอกวัดด้วยหลักความถูกต้องดีงาม และได้ประโยชน์สร้างความเจริญก้าวหน้าเป็นปึกแผ่นต่อวัดวาอาราม และเป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทที่เป็นชาวบ้านอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ดังนั้นวัดจึงเป็นศูนย์กลางแห่งการรวมน้ำใจของบรรดาพุทธศาสนิกชนทำหน้าที่ในการวางรากฐานความเจริญให้แก่สังคม ส่งเสริมความเป็นปึกแผ่น ความมั่นคงให้แก่สังคมช่วยลดปัญหาสังคม ส่งเสริมประสิทธิภาพการควบคุมทางสังคมหรือกล่าวได้ว่า วัดเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่ผู้คนใช้เป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิตและเป็นเอกลักษณ์ของสังคมซึ่งจะพบได้จากการแสดงออกทางศิลปะ วรรณคดี คติธรรม ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี เป็นต้น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันวัดและพระสงฆ์ยังมีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของคนในสังคมตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย พระสงฆ์นอกจากจะมีบทบาทเป็นผู้นำทางกิจกรรม เป็นผู้นำทางด้านจิตใจของคนในสังคมแล้วพระสงฆ์ยังมีบทบาทต่อสังคมส่วนรวมในด้านต่าง ๆ มากมาย เช่น การพัฒนาสังคม การสังคมสงเคราะห์ สงเคราะห์ผู้ตกทุกข์ได้ยาก ผู้ที่ได้รับความลำบากหรือกระทำการช่วยเหลือแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม”

การบริหารจัดการวัดให้มีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับความสามารถในการบริหารจัดการของพระภิกษุสามเณรภายในวัดเป็นสำคัญ เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ระดับต้น ซึ่งมีหน้าที่ในการบริหารจัดการวัดในด้านต่าง ๆ เจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้นำเบื้องต้นนับเป็นปัจจัยสำคัญในการนำองค์กรไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จ ทั้งนี้เพราะเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจ กำหนด

^๒ พระราชวรมุนี (ป.อ.ปยุตโต), *ภาวะผู้นำ*, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓.

^๓ พิลิฐุ เจริญสุข, *คู่มือการปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๖๕.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก, ๒๕๔๘), หน้า ๘๗.

นโยบายและบริหารบุคลากรในองค์กร ให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ในการปฏิบัติงานของบุคลากร จำเป็นจะต้องมีความสามัคคีและทำงานให้สอดคล้องสัมพันธ์กันระหว่างผู้นำกับผู้ตาม เจ้าอาวาสนั้นมีภารกิจการบริหารจัดการวัดตามอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส ตามภารกิจของคณะสงฆ์ คือ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาคณะสงฆ์ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ บุญช่วย จันทร์เหาะ^๕ กล่าวว่า เจ้าอาวาสที่มีความสามารถพิเศษเฉพาะตัว มีภาวะผู้นำ มีกระบวนการและวิธีการปฏิบัติงานสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน รวมทั้งมีการพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์พร้อมในด้านธรรมวินัย จะส่งผลโดยตรงต่อศรัทธา ความเชื่อถือของพุทธศาสนิกชน ซึ่งจะช่วยให้การปฏิบัติศาสนกิจทุกอย่างบรรลุตามวัตถุประสงค์ซึ่งสอดคล้องกับกรมการศาสนา กล่าวว่าการบริหารวัดคือการปกครองบังคับบัญชากำกับดูแล แนะนำสั่งสอนภิกษุสงฆ์สามเณร และฆราวาสผู้อยู่ในวัดให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ให้อยู่ในศีลธรรมอันดี และดำเนินกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ของวัดให้สำเร็จด้วยดีมีประสิทธิภาพสูงสุด ธีรวุฒิ ทองโอษฐ์^๖ กล่าวว่า เจ้าอาวาสจึงต้องมีภารกิจที่ต้องรับผิดชอบต่อการบริหารจัดการ โดยให้พระภิกษุสามเณรในวัดทุกรูปได้ศึกษาและปฏิบัติอย่างเต็มความสามารถ และเกิดประสิทธิภาพสูงสุด แต่ปัญหาที่ทำให้การบริหารจัดการวัดขาดประสิทธิภาพ ก็คือเจ้าอาวาสจำนวนมากที่ยังขาดทักษะในการบริหารจัดการวัด ไม่มีศักยภาพในการพัฒนาวัด ไม่มีความรู้ในการสั่งสอนประชาชน เจ้าอาวาสจำนวนมากยังปล่อยปะละเลยพระภิกษุสามเณร ในปกครองให้ประพฤติปฏิบัติไปตามยถากรรม ไม่มีการศึกษาอบรมพระธรรมวินัย จึงส่งผลต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัด”

ด้วยเหตุนี้ **ภาวะผู้นำ** และแบบผู้นำของเจ้าอาวาสนั้น มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลของการปฏิบัติหน้าที่ศาสนกิจและประสิทธิภาพของการปฏิบัติงาน พระครูสิรินันท์นิสฺส (บุญจันทร์ เขมกาโม)^๗ กล่าวว่า เจ้าอาวาสนอกจากจะมีความสามารถ มีบารมี และคุณธรรม มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีแล้ว จะต้องมียุทธวิธีแบบผู้นำที่มีประสิทธิผลสูง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อพฤติกรรม การปฏิบัติศาสนกิจของพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาและพฤติกรรมการยอมรับนับถือการให้ความอุปถัมภ์บำรุงในกิจการของวัดจากพุทธศาสนิกชน” เจ้าอาวาสนั้นนอกจากจะเป็นผู้นำของวัดแล้วยังได้ชื่อว่า “เป็นผู้นำทางวิญญาณ” ของประชาชนในถิ่นนั้น ๆ เนื่องจากพระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต)^๘ กล่าวว่า แบบผู้นำของเจ้าอาวาสเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การ

^๕ บุญช่วย จันทร์เหาะ, “พฤติกรรมการบริหารของเจ้าอาวาสที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาการบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๘๐.

^๖ ธีรวุฒิ ทองโอษฐ์, การศึกษาการปฏิบัติศาสนกิจของเจ้าอาวาสในจังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า ๖๒.

^๗ พระครูสิรินันท์นิสฺส (บุญจันทร์ เขมกาโม), ภาวะผู้นำเชิงพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๗๔.

^๘ พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), สงฆ์ผู้นำสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๒ – ๘๓.

ปฏิบัติศาสนกิจมีประสิทธิผลมาน้อยเพียงใด บางวัดเจ้าอาวาสตัดสินใจดำเนินงานทุกอย่างด้วยตนเอง ไม่ปรึกษาหารือ ไม่ยอมรับฟังความคิดของคณะสงฆ์และกรรมการวัด เพราะเจ้าอาวาสเป็นผู้นำแบบเผด็จการ (Autocrat) ย่อมไม่ได้รับความเชื่อถือและความร่วมมือจากคณะสงฆ์และกรรมการวัดเท่าที่ควร ทำให้ผลการดำเนินงานมีประสิทธิผลต่ำ บางวัดเจ้าอาวาสก่อนที่จะตัดสินใจดำเนินงานใด ๆ มีการประชุมปรึกษาหารือกับคณะสงฆ์และกรรมการวัดก่อน ยอมรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของบุคคลทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เมื่อมีความเห็นแตกต่างกันไม่สามารถตกลงกันได้ ก็ถือมติเสียงข้างมากเป็นหลักในการดำเนินงาน การปฏิบัติศาสนกิจมุ่งงาน มุ่งความสัมพันธ์ และมุ่งประสิทธิผลของงานควบคู่กันไปเป็นผู้นำแบบ “ผู้หนีงาน” (Deserter) ผลการปฏิบัติงานในตำแหน่งหน้าที่เจ้าอาวาสย่อมมีประสิทธิผลต่ำมาก”

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เจ้าอาวาสผู้ปกครองดูแลและบริหารกิจการของวัด มีลักษณะหรือรูปแบบผู้นำที่มีประสิทธิผลและมีวิสัยทัศน์ (Vision) กว้างไกล ย่อมนำพาวัดให้เจริญรุ่งเรือง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแบบภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส โดยใช้เครื่องมือและผลวิเคราะห์และนำผลการศึกษาพัฒนาและปรับปรุงเพื่อส่งเสริมการบริหารกิจการของวัดให้มีประสิทธิภาพเกิดการพัฒนาขึ้น อันจะส่งผลให้พระพุทธศาสนาดำรงมั่นคงสืบต่อไป

๑.๒ วัดอุปสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสที่มีต่อประชาชนในตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาทัศนคติภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสที่มีต่อประชาชนในตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมภาวะผู้นำเจ้าอาวาสที่มีต่อประชาชนในตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสที่มีต่อประชาชนในตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ ทัศนคติที่มีต่อเจ้าอาวาสที่มีต่อประชาชนในตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอย่างไร

๑.๓.๓ แนวทางส่งเสริมภาวะผู้นำเจ้าอาวาสที่มีต่อประชาชนในตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตของเนื้อหาได้

๑) ตัวแปรอิสระ (Independent Variables) ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคลของประชาชน ตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี แบ่งตามเพศ คือ เพศชายและเพศหญิง อายุต่ำกว่า ๑๘ ปี, ตั้งแต่อายุ ๑๘ - ๓๐ ปี, ตั้งแต่อายุ ๓๑ - ๔๐ ปี และตั้งแต่อายุ ๔๑ ปีขึ้นไป

๒) ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ได้แก่ ความคิดเห็นของประชาชนตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานีใน ๔ ด้าน (๑) ด้านการสร้างศรัทธา (๒) ด้านการพัฒนาชุมชน (๓) ด้านส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม (๔) ด้านการศึกษา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร ได้แก่ ประชาชนตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี จำนวนทั้งหมด ๙,๘๖๗ คน กลุ่มตัวอย่าง ๓๖๙ คน จำนวน ๑๔ หมู่บ้าน เป็นต้น

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ภาวะผู้นำ หมายถึง หลักธรรมจัดการบริหารการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
เจ้าอาวาส หมายถึง เจ้าอาวาส ซึ่งพระภิกษุที่ได้รับการแต่งตั้ง ดำรงตำแหน่งผู้ปกครองวัด แต่ในที่นี้มุ่งจะศึกษาวัดที่อยู่ในตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี

ประชาชนตำบลโพธิ์ศรี หมายถึง อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี ประชาชนที่มีถิ่นกำเนิดในตำบลโพธิ์ศรี และบุคคลที่ย้ายทะเบียนบ้านมาอยู่ตำบลโพธิ์ศรี หรือบุคคลที่ทำมาหากินในตำบลโพธิ์ศรี ซึ่งจะเป็นบุคคลกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ครั้งนี้

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบถึงภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสที่มีต่อประชาชนในตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๘.๒ ทำให้ทราบถึงทัศนคติที่มีต่อเจ้าอาวาสที่มีต่อประชาชนในตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๘.๓ ทำให้ทราบถึงแนวทางส่งเสริมต่อภาวะผู้นำเจ้าอาวาสที่มีต่อประชาชนในตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี